

Revista de Filologia

RESSENYA D'EROTISME I TABÚS EN L'ETNOPOÈTICA, D'ANNA
FRANCÉS I JAUME GUISCAFRÈ (ED.) (INSTITUT ALACANTÍ DE
CULTURA JUAN GIL-ALBERT - ARXIU DE TRADICIONS DE L'ALGUER
– GRUP D'ESTUDIS ETNOPOÈTICS, ALACANT-L'ALGUER-
BARCELONA, 2013, 300 PÀGINES)
Moisés Llopis i Alarcon

La tasca investigadora del Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat de Llengua i Literatura de l'IEC s'ha centrat, des dels inicis, en la consolidació de l'etnopoètica i el folklore com a objecte d'estudi i investigació a les terres de parla catalana, així com en l'establiment dels canals que permeten als estudiosos d'aquestes disciplines una comunicació i una cooperació efectives. No és estrany, doncs, que aquest rierol d'intercanvi done peu a l'organització de trobades que, ben encertadament, aporten noves mirades i enfocaments interessants a l'estudi de tot aquest material heterogeni i d'un abast interdisciplinari.

Erotisme i tabús en l'etnopoètica és el fruit melós de tardor (amb totes les connotacions obscenes que vulgueu) que naix de la VIII Trobada celebrada a Bocairent (la Vall d'Albaida) l'any 2012, i que es va centrar en la problemàtica que ha dut associada des de sempre la recol·lecció, l'edició i l'estudi del folklore obscè. I és que erotisme i tabú es tornen dues nocions agermanades en el moment en què el col·lector decideix no recollir uns materials amb un alt contingut sexual o els publica en revistes d'alta especialització o, directament, és causa de la inaccessibilitat; tot això, sense tenir en compte la possible censura, suavització i manipulació a què poden ser sotmesos aquests materials d'alt caràcter eròtic.

La presentació, l'estudi i l'anàlisi de tots aquests materials aporta, doncs, una nova mirada que constata la importància del folklore dins l'àmbit de la comunicació diària —quotidiana— dels catalanoparlants, a través d'una manera de dir «que podríem anomenar artística», en paraules del traspasat professor de folklore i de literatura medieval de la URV, Josep M. Pujol (1989: 20), però que, al remat, no deixa de ser una realització lingüística (oral o escrita) de les inquietuds i preocupacions de la gent dels nostres dies.

És per això, precisament perquè són el reflex d'un sentiment social, que aquest volum, supervisat per Anna Francés i Jaume Guiscafrè, esdevé un subversiu, en el sentit que revisa, estudia, publica (i, per tant, revalora) una part d'aquest material amb un alt contingut sexual explícit o no, que forma part de la nostra manera d'entendre el món

La distribució dels estudis es vertebrava en quatre apartats que asseguren la coherència interna del volum. El text introductori, d'Emili Samper (URV), és l'exemple justificada: un article homenatge al record personal i investigador del professor Josep M. Pujol, traspassat poc temps abans de la celebració de la Trobada. En «In memoriam Josep M. Pujol (1947-2012)», Samper repassa la trajectòria que uneix Pujol amb l'estudi pioner del folklore a les aules universitàries i a l'aplicació de les tecnologies al servei de la recerca en l'àmbit humanístic i que, ara com ara, ens és possible rememorar gràcies a les seues publicacions personals i a les que va desenvolupar conjuntament amb els grups de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana i el Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC).

Així doncs, el primer apartat, «Tabús i folklore», recull cinc textos que desenvolupen, per una banda, els aspectes generals de la matèria i, per una altra, l'estudi del folklore obscè i els tabús que duu associats.

Alexandre Bataller Català (UV) enceta aquest primer volum amb «Erotisme i metaforització sexual en textos populars referits al treball femení en sericicultura i filatura de la seda», un article que posa de manifest els diferents mecanismes de metaforització a l'entorn de l'activitat sexual que genera aquesta tècnica de treball antiquíssima, i d'un caràcter gairebé artístic, a partir de testimonis extrets de fonts i èpoques diverses i que relacionen, gairebé unívocament, dona i seda com a símbol de vida i de sexualitat (i, paradoxalment, també de mort, si recordem les filaneres clàssiques encarregades de tallar el fil de la vida, les Moires gregues o Parques romanes).

El següent estudi, de Margalida Coll Llompart (Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears), centra l'anàlisi en «Els ritus de pas i el tabú en la societat tradicional illenca», una aportació que deixa constància de l'adopció dels ritus de pas com a fenòmens de socialització dels fets biològics (naixement, infància, pubertat, festeig, matrimoni i mort),

els quals determinen, en darrera instància, l'evolució d'una col·lectivitat, també en relació amb els tabús encara vigents (o no).

Una revisió al motiu de la vagina dentada centra l'objecte d'estudi de Jaume Guiscafrè (UIB) en «*Sa cotorra no té dents... però té pèl: variacions sobre el motiu F547.1.1*», en realitat una imatge de projecció d'un conjunt de temors, traumes i conflictes a l'entorn de les relacions sexuals, lectura que també afecta la presència i l'absència de pèl púbic femení.

Carme Oriol (URV) planteja la seua anàlisi, «L'estudi del folklore obscè», des de la perspectiva de la interacció informal, espontània i autònoma de l'individu que, en definitiva, en determinen l'ús i les consideracions. En aquest sentit, l'estudi i la publicació d'aquests materials, malgrat el caràcter políticament incorrecte i d'accés restringit que en dificulta la difusió i el coneixement, esdevé primordial a través d'estudis científics que els posen en valors.

«(Les) Folkloristes a la premsa catalana del primer terç del segle XX: un tabú en la història del folklore català» tanca aquest primer apartat. En aquesta revisió, Laura Villalba (URV) es proposa ressenyar el paper de les dones en el camp del folklore a les primeries del segle passat, símbol del tabú en la història del gènere, sobretot si hem d'atendre les publicacions en premsa catalana. Aquesta tasca estadística i de buidatge, encetada en el marc de l'anterior Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics, reforça ara la hipòtesi de l'interès de les classes benestants (burgèsia catalana i feminisme) pel manteniment i la transmissió del folklore, amb el paper destacable d'Adelaida Ferré i Gomis, alumna i deixeble de Rossend Serra i Pagès, mestre folklorista que va encomanar l'interès i la passió del saber del poble.

El segon apartat, «Folklore narratiu: erotisme i tabús», també format per cinc textos, aplega les aportacions centrades en l'estudi i l'anàlisi de l'element eròtic i dels tabús presents en la narrativa folklòrica, així com els tabús que s'associen als acudits tendenciosos.

La intenció de l'acudit, el context en què es desenvolupa i l'opinió del col·lector són els pilars a partir dels quals Brigid Amorós (URV) desenvolupa «Els tabús en l'etnopoètica: els acudits», una aproximació mitjançant la qual explica el tractament i l'ús que en fem en l'actualitat i que té a veure, com hem vist també en l'estudi de Coll, amb la necessitat

comunicativa de l'individu d'expressar la seua opinió crítica sobre aquells valors de la societat amb els quals no està d'acord. El contrast entre l'opinió del col·lector i la de l'informant fa veure, en alguns casos, un sentiment ja no col·lectiu, sinó individual, fet que caracteritza els acudits no només en el marc del sentiment col·lectiu sinó també en el de l'oci o la distensió.

Rafael Beltran (UV) centra el seu objecte d'estudi en la rondalla «La flauta entre les cames», coneguda arreu de la península Ibèrica, el primer testimoni de la qual el proporciona l'escriptor valencià Joan Timoneda i que, tanmateix, no ha estat classificada mai dins el catàleg internacional. En aquest sentit, «“La flauta entre les cames”: evidència i ocultació dels genitals masculins, a partir d'un conte de Joan Timoneda» fa menció dels recursos de l'ambigüitat i les dobles al·lusions emprats en les diferents versions de la narració, els quals revelen la frivolitat de la dona i el temor de l'home després de l'acte sexual, en relació sobretot amb el plaer dels òrgans sexuals masculins.

Segueix «El tema sexual a l'*Aplec de rondalles* d'Alcover» de Josep A. Grimalt (UIB), una contribució que enfondeix en la censura i, més exactament, en el grau de suavització i alteració amb què són tractats alguns passatges de les *Rondaies Mallorquines*, així com els diferents mecanismes explícits referits a l'element eròtic, expressat amb delicadesa.

Josefina Roma (UB) estudia en «Dues rondalles recollides per Sara Llorens: un sistema no convencional de relacions matrimonials» les aportacions d'aquesta recol·lectora de rondalles fidel a les narracions, fet que ajuda a entendre els mecanismes que van fer servir els narradors per recuperar informació que, malauradament, ja s'havia perdut i que té a veure amb les relacions sexuals i el concepte de fidelitat.

L'estudi dels «Tabús i erotisme en les rondalles d'Enric Valor», de Vicent Vidal (UA), clou aquest segon apartat. En aquest cas, l'anàlisi se centra a fer veure el mecanisme emprat per l'escriptor de Castalla a l'hora de construir les seues narracions més conegudes, així com la construcció del component eròtic a partir de les descripcions i dels símbols, o dels recursos com el fetitxisme, i la formació del tabú sexual i lingüístic.

El darrer apartat, «Poesia popular: erotisme i tabús», el més extens, consta de sis articles centrats en l'anàlisi dels tabús i de l'element

eròtic en la tradició musical oral (cançons, principalment) i en l'enigmística catalanes.

L'aportació de Joan Borja (UA), sota el títol «Erotisme i tabú en les formes picardioses del cançoner popular valencià», enceta aquesta última part. Borja centra l'atenció en les tècniques picaresques que caracteritzen algunes cançons valencianes per deixar implícit (o no tant) un contingut eròtic determinat: metaforitzacions zoològiques i alimentàries, hiperonímies eufemístiques, elisions, ambivalències semàntiques i hipèrboles, entre molts altres recursos, ajuden a la formació del tabú cultural que, tanmateix, és fruit d'una tradició que ens és gairebé idiosincràtica.

Anna Francés i M. Jesús Francés (UA), en «Entre serps i perdiuetes un munt de cançons», repassen el contingut eroticofestiu present en les cançons tradicionals de Bocairent, amb una atenció especial a les cobles que les comparses escriuen expressament en la festa de Moros i Cristians en honor a sant Blai que s'hi celebra un cop a l'any. El caràcter jocós de l'ambient és precisament el que propicia la inhibició del tabú; tanmateix, aquesta càrrega sexual és expressada a través de diferents recursos i tècniques que, d'una banda, n'han assegurat la pervivència i, d'una altra, han ajudat a reforçar aquestes noves associacions entre elements de la vida i la natura quotidianes i humanes amb òrgans i accions sexuals.

Felip Munar (UIB) també situa la línia de treball a l'entorn de les «Cançons i gloses eròtiques», una mostra centrada principalment a fer visible l'incansable treball dels glosadors de picat a través de les seues composicions i de quina manera són capaços de condensar en una estrofa tot un bagatge cultural que naix de les reflexions individuals de l'ésser humà però que, en tot cas, tenen una projecció col·lectiva, d'unitat.

Xavier Roviró (Grup de Recerca Folklòrica d'Osona) ens descobreix en «Verdaguer i el cançoner popular picant» l'interès de l'autor de *Canigó* pel saber del poble, sobretot per les cançons de la seua terra: una filiació que ja han constatat anteriorment J. M. de Casacuberta o R. Torrents. Tanmateix, l'estudi de Roviró se centra principalment a destacar la visió àmplia i oberta de la cultura popular i, per extensió, de la societat en general de Verdaguer, la qual cosa té una implicació directa en

l'ús de l'autocensura. Precisament l'autocensura és un element força present en l'aportació de Miquel Sbert (Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears), que ressenya les «Cançons eròtiques al *Cançoner popular de Mallorca*» (1966-1975): es tracta, fet i fet, d'una actitud molt habitual entre els folkloristes catalans dels segles XIX i XX, i que té a veure amb la concepció conservadora del gènere. I és que l'autocensura —complementària de la censura governamental i les habilitats «diplomàtiques» de Moll— afecta directament les gloses eròtiques, les quals es veuen enginyosament modificades a través de tècniques i recursos estilístics (metàfora i ironia, principalment) que *amaguen* o disfressen el vertader sentit del text.

L'apartat (i el volum) es clou amb l'estudi de Caterina Valriu (UIB) «Les endevinalles “falsament obscenes”?», que projecta una reflexió interessant a l'entorn de la denominació amb què coneixem aquest tipus de jocs lingüístics i que, en opinió de l'autora, mereixen ésser coneguts amb el denominatiu «endevinalles falsament innocents»: una denominació que consensua després de l'estudi de l'estructura i el joc entre respostes (obscenes i «blanques») que es dona en el receptor, així com la composició (en termes, novament, de l'ús combinat de diversos mecanismes retòrics) que connoten un paral·lelisme entre el contingut innocent i el component eròtic.

Comptat i debatut, *Erotisme i tabús en l'etnopoètica* és un recull d'anàlisis que recorre la geografia de l'imaginari eròtic català i que dona cabuda, a més, a noves aportacions, les quals ajuden a la conservació, la difusió i l'ús de la tradició que, en darrera instància, són una mostra de les nostres inquietuds pel món que ens envolta i del qual ens sentim part, dins d'una col·lectivitat determinada. Conscients de les dificultats de tota mena que ha patit el procés de recollida i recerca folklòrica al nostre àmbit cultural durant el darrer quart del segle XIX i tot el segle XX, el Grup d'Estudis Etnopoètics consolida un espai de comunicació, intercanvi i investigació que reconeix el valor d'aquest material i, més encara, assenta les bases a partir de les quals s'han de desenvolupar els nous estudis del futur. Un convit, doncs, a mirar què hi ha més avall del llençol...